

El·s jardins de l'Espanya Industrial, en la perifèria del barri de Sants ocupen el solar de l'antiga fàbrica homònima, traslladada els anys 1970 a la veïna comarca del Vallès Oriental

(Foto: Oficina Tècnica d'Imatge de l'Ajuntament de Barcelona)

TRANSFORMACIONS EN L'ESPAI PRODUCTIU A BARCELONA 1975-90

És pertinent interrogar-se sobre les repercussions territorials dels canvis en l'activitat econòmica i productiva que afecten Barcelona i la seva àrea d'influència econòmica.

Aquests canvis es concreten, sobretot, en tres processos: el de reestructuració industrial dels anys setanta; el d'innovació i canvi tecnològic en el procés productiu –tant pel que fa a l'interior de l'empresa com a les seves relacions amb l'entorn–, i el de la integració de l'economia espanyola en la Comunitat Econòmica Europea.

Aquestes qüestions no es desvinculen –tot al contrari, assoleixen una especial significació en relacionar-s'hi– de temes clàssics com la problemàtica de la localització i la seva dependència dels sistemes de transport i comunicacions. La seva anàlisi ha de situar-se en relació amb el sistema intern d'interconnexió urbana i urbana-regional, i també en la seva connexió amb l'exterior, amb les àrees de mercat, ja que aquestes han experimentat, i experimentaran a partir del 1992, profundes modificacions a escala territorial.

S'albira com especialment important el canvi en la dimensió i l'estructura espacial del mercat, del qual serà un element significatiu l'Acta Única del 1992. Això ha suposat, suposa i suposarà un canvi en la posició estratègic-territorial d'Espanya en el context internacional mundial, com un dels caps de pont dels països més industrialitzats (sobretot els Estats Units d'Amèrica i el Japó) respecte del Mercat Comú, però també en la reformulació de l'espai europeu de la Comunitat Econòmica Europea com a nova unitat territorial de mercat, a l'interior de la qual s'haurà de situar –o resituar– la localització estratègica de les unitats productives. Això porta també a reformular les estratègies empresarials d'aliança i de control sobre els sectors productius i els territoris.

A tot això s'ha d'afegir el procés d'internacionalització i globalització a escala planetària, en el qual el sistema mundial de ciutats assoleix una pregona importància com a articulador de l'espai global.

Així, doncs, tota ciutat que aspiri a tenir un paper a escala mundial es veurà en la necessitat d'organitzar el seu espai regional de faïso coherent i operativa, en funció de les seves aspiracions en el context geopolític i econòmic.

En darrera instància intervé el territori, en la seva materialitat, com a àmbit articulat al servei d'uns objec-

tius múltiples d'estratègia interior de la ciutat i d'utilització d'aquesta ciutat per part de les forces econòmico-productives que vegin en aquell territori, i en la seva articulació econòmica, productiva, social i tecnològica, un espai adequat per a la consecució dels seus objectius.

Pel que fa al paper dels sistemes de transport, assoleixen una importància territorial considerable. D'una banda, la xarxa existent és condicionant dels canvis que es puguin produir, ja que constitueix un factor destacat en la formació de l'espai que condiciona el futur. D'una altra banda, la incorporació de noves vies de transport, més enllà de l'impacte ecogeogràfic que puguin tenir, es converteix en configuradora de possibles noves unitats territorials, de manera que, a partir de la seva construcció, caldrà replantejar-se les articulacions anteriors, tant pel que fa a l'espai exterior com, i molt significativament, pel que fa al propi espai interior.

En aquest article pretenem esbossar l'estudi d'aquestes transformacions en l'entorn de Barcelona, una de les ciutats que assumeixen, o que aspiren a assumir i malden per fer-ho, una posició en la trama europea i mundial de ciutats.

Es tracta d'analitzar com és utilitzat l'espai periurbà o metropolità i de quina manera s'actua sobre ell, així com quines són les transformacions que cal realitzar en el conjunt d'aquest territori a fi d'aconseguir-ho.

La metropolització, com a fenomen socio-espacial, encara és vigent (amb independència de les vicissituds polítiques) en la mesura que la ciutat es projecta fora dels seus límits administratius, no d'una faïso etèria, sinó material i executiva.

De la mateixa manera, els agents interessats a aprofitar les possibilitats que ofereix una ciutat, però que saben que la ciutat moderna no absorbeix el sistema productiu industrial en el seu perímetre urbà, sinó que n'organitza l'assentament sobretot en el seu entorn, ajuden a aquesta definició de l'espai periurbà o metropolità en la mesura que contribueixen a localitzar-hi el teixit industrial.

Tot això potenciat per nous models de producció la versatilitat i la complexitat tecnològica dels quals és cada cop més gran, models que, al seu torn, necessiten d'unes economies d'aglomeració, en les quals actualment té una importància especial el mercat de treball de qualificacions específiques i la disponibilitat de serveis d'assessorament, tecnològics, comercials de marketing o finan-

cers capaços de satisfer les necessitats de la nova base productiva.

Però l'articulació física de l'espai també és un factor. Per tant, no són menyspreables els aspectes d'urbanització, adequació física, qualitat tecnològica de l'espai construït i, en especial, accessibilitat i comunicabilitat respecte de les entrades de factors i les sortides i distribució de productes cap als mercats.

En el primer aspecte, la pròpia ciutat s'haurà d'organitzar com a espai, en el qual una part dels *inputs* es produiran basant-se precisament en el nou model d'economies d'aglomeració. La resta dels *inputs*, entre els quals cada cop són més importants els relacionats amb la informació –depenents, per tant, dels serveis de telecomunicacions– i amb el moviment de mercaderies, hauran d'aconseguir prou qualitat tècnica i un adequat grau de connectivitat amb les xarxes que enllacen amb el mercat. I no s'ha d'oblidar la seva interrelació respecte dels centres direccionals a escala internacional.

Evolució del sistema productiu a Barcelona

Històricament, Barcelona ha estat, i és encara, una de les grans ciutats espanyoles i de la Mediterrània. La seva importància s'ha basat en una considerable activitat productiva industrial i comercial.

La gran expansió de la ciutat en el segle XIX recolzà en la implantació d'indústries manufactureres, que la dotaren dels clàssics barris fabrils i obrers de tota ciutat industrial capitalista. Aleshores la localització productiva industrial es va situar, lògicament, a l'àrea periurbana. Sobre la base del desenvolupament industrial va tenir lloc una primera expansió territorial urbana en dues grans direccions: cap a l'oest en l'arc comprès entre Poble Sec-Montjuïc i el nucli de les Corts, i cap al nord-est en l'arc format per la línia fèrria de la banda de mar i el Clot-Sant Andreu, on assolí especial importància la zona del Poble Nou. Entre aquestes dues zones restà delimitat un gran triangle la funció del qual fou essencialment residencial i comercial-terciària, urbanitzat en gran mesura seguint l'Eixample del Pla Cerdà i que es va estendre més enllà dels límits d'aquest Pla fins als vessants del Tibidabo-Collserola.

El manteniment d'aquest procés d'industrialització fins a la primera meitat del segle XX comportà un fort increment de l'activitat barcelonina, amb el consegüent augment de la població, també molt important. El període de creixement més gran fou el comprès entre els anys quaranta i la meitat de la dècada dels setanta del segle actual, resultat d'intensos processos migratoris, procedents sobretot del llevant i el sud de la Península. En un primer moment, aquests processos es basaven especialment en l'expulsió de les zones rurals, i posteriorment foren estimulats per l'atracció de Barcelona durant el període que ha estat qualificat de "desenvolupista" dels anys seixanta.

Com a conseqüència, hi va haver un fort increment en la utilització de l'espai disponible per a usos residencials, fins arribar a la saturació dintre dels límits municipals; això va comportar una expansió en forma de taca d'oli cap als municipis circumdants, que va donar lloc a un procés de metropolització amb eix a la ciutat de Barcelona.

Aquesta dinàmica es va veure afavorida i potenciada per les considerables actuacions dutes a terme a la xarxa de comunicacions terrestres, les quals, en modificar la relació temps-distància i la capacitat de transport, han tingut, i tenen, importants conseqüències d'impacte territorial.

En resum, ens trobem davant un procés de metropolització basat en la relocalització productiva –sobretot industrial– i en un cert grau de relocalització residencial. El preu del sòl ha actuat com a mecanisme regulador de la pressió sobre la creixent demanda d'espai i ha ajudat a la refuncionalització de l'espai a escala metropolitana. Des de la perspectiva econòmico-productiva, el resultat ha estat el ja clàssic procés de terciarització del centre i d'industrialització de la perifèria urbana. Aquest procés implica la substitució d'antics espais agraris, al que cal afegir les necessitats d'espais comercials i de serveis interessats a aprofitar les economies d'escala –consum de masses– que fa possible el creixement poblacional concentrat a l'àrea. Això provoca l'aparició de centres comercials de gran superfície a l'entorn metropolità.

En aquest sentit, en tractar dels nous espais productius haurem de considerar com a tals tant els reservats a activitats industrials com els destinats a serveis, sense oblidar els efectes sobre l'espai agrari¹.

En aquesta situació, les zones industrials que es configuraren durant el segle XIX i en el primer terç del segle XX van acabar envoltades d'espai residencial, producte de la pressió poblacional, sobretot de la que es va produir en el període ja esmentat posterior als anys quaranta. Progressivament, l'espai industrial a l'interior de l'àrea urbanitzada esdevingué obsolet per a aquella funció, al mateix temps que sofria la pressió de l'increment del preu del sòl, més elevat si és ocupat per altres menes de funcions.

L'asfíxia física pel que fa a les possibilitats d'expansió, i la facilitat d'obtenir plusvàlues mitjançant un canvi funcional en l'ús del sòl, són dos factors que van influir en el procés d'industrialització, sobretot a partir dels anys seixanta. Les inversions industrials optaren per diri-

Nota:

1. L'espai agrari, a més d'experimentar una recessió de la superfície ocupada dins l'àmbit periurbà, es veu sotmès a una remodelació sota l'efecte de la incorporació de tecnologies diverses en el sector primari, per exemple, introducció de conreus més intensius en treball i capital-tecnologia, o nous models ramaders del tipus de plantes d'estabulació del bestiar. Encara que aquest aspecte és important per a l'àrea considerada, no ens hi detindrem, però.

Mapa 1: Comarques de Catalunya 1990

gir-se cap a nous emplaçaments, més d'acord amb una localització funcional i amb els preus del sòl.

Si bé és cert que s'havia previst la necessitat de sòl industrial a Barcelona per tal de fer possible el seu creixement econòmic, i en aquest sentit es reservà una àmplia àrea contigua al port que seria, en principi, zona franca –la qual no va arribar a constituir-se, encara que va donar nom al polígon que s'hi construí– destinada al desenvolupament industrial, aquest espai resultaria insuficient per encabir l'expansió de la indústria barcelonina. Els nous espais industrials idonis es van situar a l'àrea periurbana, bé reforçant les tendències clàssiques de la localització industrial catalana, bé iniciant un procés d'industrialització d'espais agraris dins del que es podria denominar la primera corona que circumda Barcelona.

L'estructura geomorfològica ha estat, i és, un clar condicionant, ja que cal rodejar el nucli muntanyós de Collserola.

Abans de continuar, cal assenyalar les peculiars característiques del relleu de l'entorn barceloní, a fi de poder entendre determinades particularitats de les formes que adopta l'expansió metropolitana. En els mapes 1, 2 i 3 hem intentat fer una síntesi dels condicionants orogràfics.

Entre la Mediterrània i la Serralada Litoral Catalana, des de Montgat a Castelldefels, s'estén un territori pla, al bell mig del qual, i a la vora de la mar, es troba la muntanya de Montjuïc. La zona sud és ocupada pel Baix Llobregat i el seu delta, que configuren la comarca del Baix Llobregat; la zona nord correspon a la comarca del Barcelonès, dins la qual es troba el municipi de Barcelona. Dos cursos fluvials, el Llobregat i el Besòs, travessen la Serralada Litoral i constitueixen el camí natural de les comunicacions cap a l'interior. Així, doncs, la ciutat es troba closa entre els límits físics que representen la mar i el conjunt muntanyós de Collserola, amb el Tibidabo al mig, i els límits administratius dels municipis circumdants, que delimiten una àrea municipal de 100 km².

Aquesta disposició ha comportat que l'espai construït coincideixi amb l'extensió del terme municipal, llevat de les dues zones muntanyoses –Montjuïc i Collserola²–, mentre que l'ocupació de l'espai urbanitzat s'estén cap als municipis circumdants formant un *continuum* edificat.

De fet, i des del punt de vista de la localització industrial, la primera corona estarà formada per un semicercle que, partint de la Zona Franca, seguirà el corredor del Llobregat fins a Molins de Rei i a l'altura del Papiol es desviarà pel Vallès Occidental i s'unirà de nou amb Barcelona pel nord seguint el corredor dels rius Ripoll i Besòs. Per aquesta banda s'anirà estenent, al seu torn, vers el nord de faiso tentacular seguint el curs del Besòs, ja dins la comarca del Vallès Oriental. Aquest semicercle representarà l'envoltant de Collserola.

Un cop saturat el territori litoral, i deixant parcialment lliure com a zona d'agricultura intensiva hortícola al servei de Barcelona el delta del Llobregat, es féu necessari passar a ocupar l'espai del darrera de la Serralada Litoral per tal que pogués continuar el creixement econòmic de Barcelona.

Arribats a la dècada dels vuitanta, alguns autors, com TRULLEN *et al.*³, consideren que Barcelona hauria superat l'etapa fordista i prendria el camí d'una economia de regulació. Això significaria que el nou model d'organització territorial hauria d'assumir els principis de la flexibilització sobre la base de la divisió tècnica del treball i de la producció, tant intraempresarialment com interempresarialment, fet que, per raons de cohesió, exigiria també una organització més flexible de l'espai. Aquest procés explicaria la necessària readequació del territori metropolità de Barcelona. Els autors damunt esmentats parlen de model de segmentació, al qual correspon un planejament reconstructor i reestructurador. El nou model, des d'un punt de vista territorial, significaria la segmentació dels processos productius, la descentralització de les plantes industrials i de la residència, amb el consegüent increment de les necessitats de comunicacions i transports, al qual sembla adaptar-se el desenvolupament econòmic de Barcelona. Aquests canvis es reflectirien en el que ells anomenen descentralització de la població, amb pèrdua d'habitants a l'àrea central i el seu progressiu desplaçament cap a la primera corona, amb un progressiu creixement posterior de la segona corona. Encara que no és aquest el lloc adient per tal de discutir a fons les propostes contingudes en la teoria de la regulació, en la qual es basa la formulació d'aquesta hipòtesi, no és prou clar que ens trobem realment davant un procés de descentralització. De fet, en passar a un context metropolità es produeix un canvi de dimensió de l'escala, a la qual caldrà adaptar les actuacions territorials, tot mantenint la coherència amb els processos socials. I més si tenim en compte que es produeixen canvis importants en les necessitats d'espai, en les infraestruc-

tures de transport i de comunicacions i, per consegüent, en la relació temps-distància, fets que fan possible una relocalització tant productiva com residencial, en un context de canvis tècnics que actuen sobre la divisió tècnica del treball i afecten la divisió espacial del treball i de la producció. Tot això permet una relocalització dels establiments humans en un marc de relacions progressivament internacionalitzat.

El que és palés és que, en termes econòmics i de mercat de treball, l'interior de la ciutat s'havia transformat entre el 1970 i el 1985 en perdre el 42% dels llocs de treball industrials i el 69% en el sector de la construcció. En contrapartida, la ciutat es terciaritzava, en incrementar-se en un 12% els llocs de treball en els serveis, que concentren les tres quartes parts de l'ocupació terciària de l'àrea.

D'altra banda, el procés d'industrialització del conjunt metropolità no s'ha aturat. Les dades corresponents a les inversions durant el 1989 demostren que les sis comarques del conjunt metropolità han rebut el 58,53% de les inversions fetes a Catalunya. Convé destacar, però, que tres d'aquestes comarques han absorbit el 52,12% del total: el Barcelonès –que inclou Barcelona– el 15,02%, el Vallès Occidental el 24,67% i el Baix Llobregat el 12,45%. Veiem així com es reforça el paper complementari industrial de l'àrea que circumda Barcelona, a zones en les quals la industrialització ja era tradicional.

Com es desprèn del que hem dit, l'expansió no representa un canvi territorial estructural, sinó la necessitat d'incorporar nous territoris a fi que el procés pugui prosseguir d'una manera coherent. A escala metropolitana, però, la concentració, com a figura territorial, encara es dóna, i no sembla que s'albirin perspectives d'un canvi de model, malgrat determinats esforços polítics en aquest sentit. De fet, l'àrea s'ha vist reforçada pels nous eixos de transport i comunicació de persones i mercaderies, que integren fortament un territori més ampli.

En resum, l'expansió de les inversions industrials ha consolidat una clara recuperació de les taxes d'excedent. Paral·lelament a la reestructuració sectorial, amb la crisi dels sectors més tradicionals i l'aparició de nous sectors impulsors del creixement i la difusió de les activitats d'I+D, s'ha accentuat el procés d'oligopolització dels mercats i la penetració de la inversió estrangera. Tot això s'ha vist reforçat per polítiques públiques centrades, fonamentalment, al voltant de la promoció industrial, la política d'incentius i la captació d'inversions estrangeres⁴.

Notes:

- Collserola ha estat reservada com a parc central de l'àrea metropolitana, amb una extensió de 6 500 ha, el que representa el 14 % del territori de l'antiga Corporació Metropolitana de Barcelona.
- Trullen, Joan (dir.): "Barcelona frente a la crisis. Reestructuración productiva, reconstrucción urbana y política económica municipal (1979-1986)", a *Quaderns*, núm. 88/01. IEMB-Departament d'Economia Aplicada, UAB;
- Trullen, Joan, *et al.*: "Canvi econòmic durant la crisi a l'àrea metropolitana de

Mapa 2: Entorn metropolità de Barcelona, segons l'autor

La infraestructura de comunicacions terrestres i el seu efecte territorialitzador

L'impuls de modernització i ampliació de la xarxa viària s'efectua des de finals dels anys seixanta. A partir de l'assumpció de competències en aquest àmbit per part de la Generalitat de Catalunya, s'hi han introduït algunes tendències noves.

Des del 1969 s'han construït a Catalunya més de 600 km d'autopistes, les quals, prenent com a referència Barcelona, segueixen quatre eixos: en direcció a França per Girona; cap a Tarragona, que es bifurca en dues branques, l'una vers Zaragoza i des d'aquí cap al nord i cap a Madrid, i l'altra que segueix la costa mediterrània en direcció al sud; fins a Manresa per Sabadell i Terrassa, i fins a Mataró per la costa nord. A les autopistes s'ha

d'afegir l'autovia fins a Castelldefels, que fou construïda anteriorment.

Des del començament les dues primeres autopistes van constituir un corredor de potencial localització industrial que ampliava, de fet, el radi d'influència locacional de Barcelona, afavoria la seva descongestió industrial i permetia l'aparició d'altres focus industrials⁵: d'una banda dintre de la zona metropolitana, i d'una altra potenciant noves àrees més allunyades cap a Tarragona, Reus, Valls, Montblanc o Lleida, en direcció sud, o Girona, vers el nord, al llarg dels corredors que formen les autopistes.

El relançament dels importants fluxos econòmics amb Sabadell i Terrassa féu palesa la necessitat d'articular una nova via de més capacitat que obviés els importants colls d'ampolla que provocava el pas per l'interior de les poblacions, típic dels traçats antics. En aquest cas una situació que venia donada històricament serviria per a reforçar un nou desenvolupament, i així és com l'autopista Sabadell-Terrassa referma la vinculació industrial de Barcelona amb aquests importants centres d'antiga tradició fabril. Al mateix temps, el seu traçat realitzarà dues altres funcions: d'una banda, el seu recorregut fins a Cerdanyola del Vallès constitueix un tram del tercer cinturó de Barcelona, i d'una altra, obre la via cap a l'interior

Notes:

- Barcelona: una aproximació territorial", a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 10, pàgs. 68-79. 1989. Segueix les propostes de l'escola francesa de la teoria de la regulació, propostes que convindria discutir a fons.
- Bosch i Jou, Júlia: "El sector industrial a Catalunya", a *Monografies d'Indústria*, núm. 7, pàg. 15. 1990.
- Vegeu Lleó, Pere: *Els atractius industrials de 29 ciutats de Catalunya*. Banca Catalana. Barcelona, 1980.

de Catalunya per Manresa –fins on posteriorment es prolonga el traçat de l'autopista– i potencialment amb França-Toulouse pel túnel del Cadí i Puigcerdà.

Restava per tancar el tercer cinturó. En aquesta direcció va tenir especial significació com a articulador del territori metropolità la construcció del tram de l'autopista A-7 que, obviat el pas per Barcelona, enllaçava, seguint el corredor del Vallès, l'autopista cap a França per Girona amb l'autopista vers Tarragona i la resta d'Espanya en totes direccions. En unir Montmeló amb el Papiol, segueix un traçat inèdit fins aquell moment, que fa possible la rearticulació d'aquesta zona, així com tancar el tercer cinturó mercès al seu encreuament, a l'altura de Cerdanyola del Vallès, amb l'autopista de Sabadell-Terrassa. L'originalitat del traçat de l'enllaç de l'autopista A-7 era que obria un territori de difícil accessibilitat fins aleshores. El recorregut pel corredor del Vallès –corredor que havia estat travessat en sentit transversal, però no longitudinalment– completarà l'accessibilitat a una part del territori metropolità tot aportant una important reserva d'espai agrícola, amb evidents potencialitats de localització productiva –industrial i de serveis– i residencial, integrades respecte de Barcelona.

Es consolidava així la primera corona, però al mateix temps es facilitava la potenciació de la segona corona⁶. Ja en els anys vuitanta, la intervenció de la Generalitat, sobretot les seves actuacions en la direcció de l'antic eix industrial de Catalunya seguint el curs del riu Llobregat, afavorirà l'expansió sobre la segona corona metropolitana. Primer amb l'obertura del túnel del Cadí, que per Berga enllaça Barcelona amb Puigcerdà, i després amb la construcció, en aquest mateix trajecte, de la prolongació de l'autopista de Terrassa a Manresa.

Paral·lelament, aquesta àrea d'enllaç natural es va veure reforçada per la construcció d'un eix ferroviari de transport de mercaderies que evita, de la mateixa manera, el pas de trens de càrrega pel centre de la ciutat; el recorregut urbà es reserva, doncs, per a la circulació i l'enllaç de viatgers.

A escala peninsular i europea el començament de la xarxa d'autopistes espanyoles va tenir una altra significació per a Barcelona. D'antuvi, Barcelona esdevé el pol articulador de la xarxa d'enllaços entre la Península i Europa. En la perspectiva d'Europa, la posició de Barcelona es veié privilegiada, ja que via Perpignan es va unir amb la xarxa central europea i amb el traçat subpirinenc (Toulouse). Respecte de la Península, Barcelona es veié privilegiada perquè, de fet, esdevenia alhora el vèrtex

de l'eix mediterrani, l'enllaç amb el centre de la Península i el punt d'unió dels eixos del corredor Lleida-Zaragoza-Pamplona-País Vasco. És de suposar que aquest avantatge de localització de Barcelona es mantindrà en el futur, almenys fins que es potenciï l'eix atlàntic francès. Encara que sigui només de manera marginal, des d'un punt de vista econòmic un aspecte que s'ha d'esmentar és el paper del port respecte de la ciutat.

Malgrat que el de Barcelona és un dels grans ports de la Mediterrània, sempre s'ha afirmat que Barcelona viu d'esquena a la mar. Una interpretació d'aquest fenomen es trobaria en el fet que Barcelona no viu del port, ja que es tracta fonamentalment d'un port d'importació. Del volum de càrrega del port, al voltant del 70% correspon a mercaderies desembarcades, i només el 30% a les embarcades. Això s'explica perquè la indústria barcelonina, com la resta de la catalana, no disposa de primeres matèries, les quals han d'ésser importades en gran part, mentre que produeix articles manufacturats sobretot per al mercat espanyol i, en segon terme per a l'exportació; per tant, el port no és essencialment un punt d'exportació dels productes d'una regió, sinó que importa el que la regió necessita. Es pot dir que Barcelona és una ciutat amb port, però no una ciutat portuària en el sentit clàssic, ja que la ciutat no viu del port. La morfologia urbana reflecteix clarament aquesta situació.

Reforçament de les estructures pre-existents a nivell territorial

No podem oblidar que tota expansió s'efectua sobre un espai pre-existent que es vol remodelar refuncionalitzant-lo. La forma social prèvia de l'espai és un factor que s'ha de tenir en compte a fi d'entendre la nova formulació.

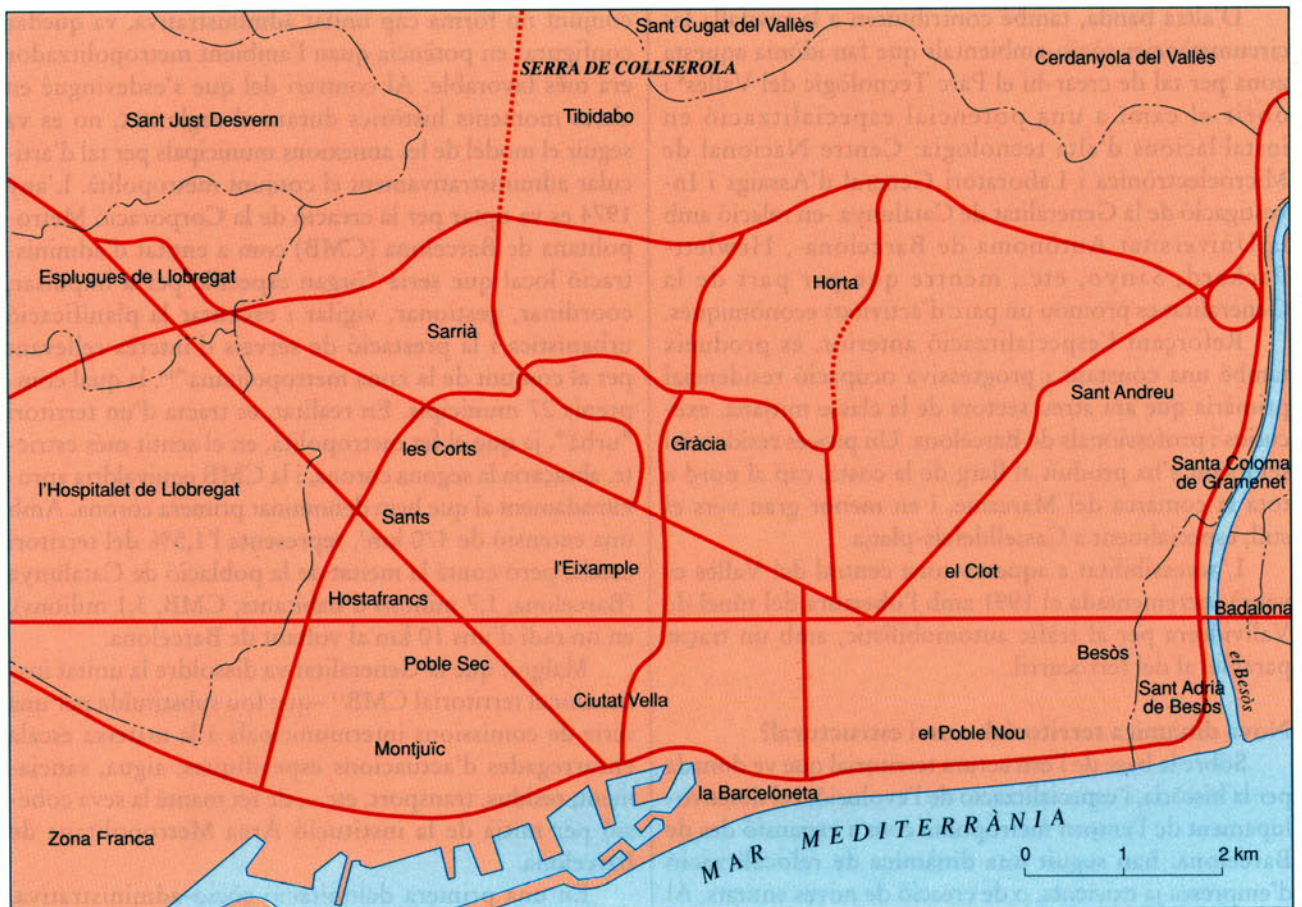
És cert que moltes vegades es tracta d'una substitució o refuncionalització sense vinculacions amb el passat, però també és cert que la majoria de vegades el que passa és que es reforcen tendències ja arrelades, o que aquestes influeixen en les noves funcionalitzacions. No hem d'oblidar el paper "conservador" dels espais socials produïts en quant actuacions físiques, articulacions socials, i com a inversions prèvies de capital a capitalitzar.

Així veiem que les localitzacions industrials amb més impacte aprofiten zones industrials clàssiques, i que els serveis o les instal·lacions industrials de més qualificació tecnològica procuren beneficiar-se d'àrees de més qualitat medioambiental.

En el cas de Barcelona, l'existència prèvia de grans centres fabrils com Sabadell (186 000 habitants) i Terrassa (156 000 habitants), així com d'un important teixit industrial a Rubí (46 000 habitants), Cerdanyola del Vallès (54 000 habitants), Ripollet (26 000 habitants) o Barberà del Vallès (30 000 habitants), ha representat una tendència funcional d'atracció de la nova dinàmica de localització productiva industrial.

Nota:

6. En aquest sentit serà significatiu que en la part superior el seu traçat coincideix amb els límits de la Corporació Metropolitana de Barcelona, de la qual tractarem més endavant.

Mapa 3: Barcelona

En aquest sentit, la funció industrial de Sabadell i Terrassa s'ha vist reforçada com a enclavaments d'atracció de relocalització o de noves indústries barcelonines al llarg dels anys vuitanta. Així, a les dinàmiques empresarials pròpies de la zona s'afegiran els efectes de les empreses que des de Barcelona busquen sòl industrial idoni.

La importància dels orígens dels espais ja construïts és palesa també en aquells punts de l'àrea que havien estat ocupats com a segona residència o com a residència primària de la burgesia i de la classe mitjana. El traçat de la línia privada de transport de passatgers Ferrocarrils de Catalunya com a ferrocarril metropolità —que enllaça Barcelona amb el Vallès mitjançant un túnel per sota del Tibidabo— havia anat configurant al llarg del segle una àrea residencial primària i secundària amb enclavaments importants com Sant Cugat del Vallès-Valldoreix (amb un dels pocs camps de golf de Catalunya), Bellaterra o les Fonts. A partir d'aquesta base es desenvolupa un procés posterior que evoluciona en dos sentits: com a àrea productiva terciària o d'alta tecnologia i com a transformació en àrea residencial primària. En efecte, en els anys seixanta els encontorns de Sant Cugat del Vallès comencen

a desenvolupar les seves possibilitats com a enclavament d'activitats terciàries. La construcció de les oficines centrals de la important companyia d'assegurances La Catalana-Occidente, o la construcció d'un complex educatiu de l'Opus Dei⁷, són les primeres realitzacions que s'hi van fer, seguides pel campus de la nova Universitat Autònoma de Barcelona, que fou creada a les darreries dels anys seixanta.

Aquesta tendència també va haver d'esperar fins als anys vuitanta per a revifar-se. D'una banda, la revifalla es produí amb actuacions com la construcció dels estudis de Radiotelevisió Espanyola a Barcelona, de l'Escola d'Alt Rendiment Esportiu, de l'Hospital General de Catalunya, del centre comercial Baricentro o del Circuit de Catalunya per a competicions automobilístiques i motociclistes de categoria mundial (que s'ha d'inaugurar el 1991), instal·lacions totes situades al llarg del recorregut del tram d'enllaç de l'autopista A-7.

Nota:

7. El col·legi Vilaró, per al qual es va construir un baixador a la línia, l'estació de Sant Joan.

D'altra banda, també contribuïren a la revifalla les circumstàncies socio-ambientals que fan idònia aquesta zona per tal de crear-hi el Parc Tecnològic del Vallès⁸ i obrir el camí a una potencial especialització en instal·lacions d'alta tecnologia: Centre Nacional de Microelectrònica i Laboratori General d'Assaigs i Investigació de la Generalitat de Catalunya -en relació amb la Universitat Autònoma de Barcelona-, Hewlett-Packard, Sanyo, etc., mentre que per part de la Generalitat es promou un parc d'activitats econòmiques.

Reforçant l'especialització anterior, es produeix també una constant i progressiva ocupació residencial primària que ara atreu sectors de la classe mitjana, executius i professionals de Barcelona. Un procés residencial semblant s'ha produït al llarg de la costa, cap al nord a tota la comarca del Maresme, i en menor grau vers el sud, especialment a Castelldefels-platja.

L'accessibilitat a aquesta zona central del Vallès es veurà incrementada el 1991 amb l'obertura del túnel de Vallvidrera per al tràfic automobilístic, amb un traçat paral·lel al del ferrocarril.

Nova dinàmica territorial: canvi estructural?

Sobre la base de l'estructura territorial que ve donada per la història, l'especialització de l'evolució, i el desenvolupament de l'entorn metropolità com a expansió des de Barcelona, han seguit una dinàmica de relocalització d'empreses ja existents, o de creació de noves entitats. Al costat de la iniciativa nacional assoleix una importància creixent la capacitat d'atracció de capitals productius estrangers cap a Barcelona (el 24% del total de capital estranger invertit a Espanya el 1988, i el 33% de l'industrial, principalment en societats ja existents; pel que fa a la inversió japonesa a Espanya, Barcelona en va rebre el 90%)⁹. En tots dos casos el territori metropolità ofereix les possibilitats i potencialitats per a una idònia localització aprofitant economies d'aglomeració articulades a l'entorn metropolità i d'oportunitats de localització de Barcelona respecte d'Espanya, d'Europa i de la Mediterrània.

Podem dibuixar la nova dinàmica territorial com un procés d'expansió que troba ja configurats uns espais funcionals, els quals es veuran reforçats per aquest procés. És en aquest sentit que s'afirma que no es dona un canvi estructural en l'articulació del territori, sinó que es tracta del reforçament de l'estructura ja existent. L'únic canvi estructural seria el que comporta la construcció de l'autopista d'enllaç A-7, encara que, com ja hem vist, en el fons servirà per a reforçar la tendència terciàrio-residencial de la zona central oposada a Barcelona darrera Collserola, fet que no significa per ell mateix una essencial transformació estructural.

Tot el que hem dit fins ara fa evident que, en l'actualitat, quan parlem de Barcelona, hem de pensar, de fet, en el conjunt metropolità. Encara que a hores d'ara aquest

conjunt no forma cap unitat administrativa, va quedar configurat en potència quan l'ambient metropolitzador era més favorable. Al contrari del que s'esdevingué en altres moments històrics durant el segle XIX, no es va seguir el model de les annexions municipals per tal d'articular administrativament el conjunt metropolità. L'any 1974 es va optar per la creació de la Corporació Metropolitana de Barcelona (CMB) com a entitat d'administració local que seria "òrgan específic per a impulsar, coordinar, gestionar, vigilar i executar la planificació urbanística i la prestació de serveis d'interès rellevant per al conjunt de la zona metropolitana"¹⁰, la qual comprenia 27 municipis. En realitat, es tracta d'un territori "urbà", ja que el fet metropolità, en el sentit més estricte, abraçaria la segona corona, i la CMB equivaldria aproximadament al que hem denominat primera corona. Amb una extensió de 470 km², representa l'1,5% del territori català, però conté la meitat de la població de Catalunya (Barcelona, 1,7 milions d'habitants; CMB, 3,1 milions), en un radi d'uns 10 km al voltant de Barcelona.

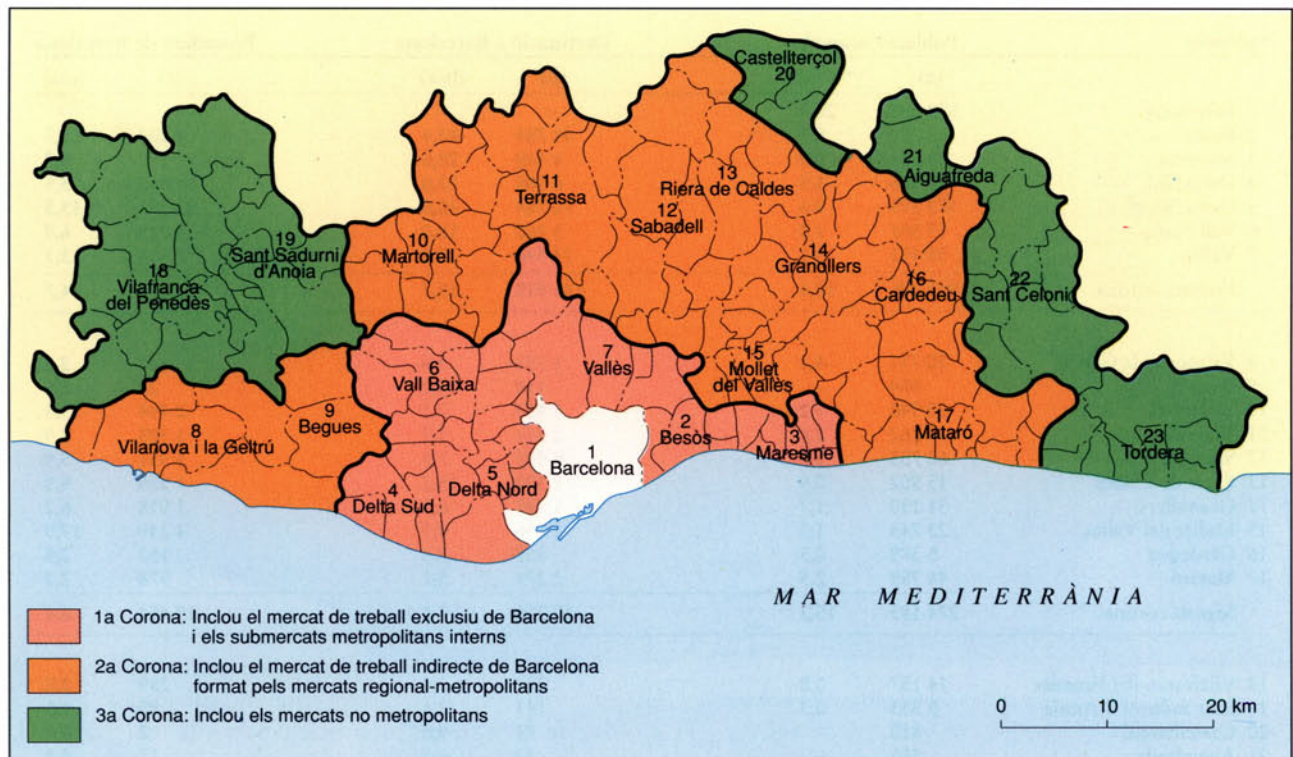
Malgrat que la Generalitat va dissoldre la unitat institucional territorial CMB¹¹ -que fou substituïda per una sèrie de comissions intermunicipals a la mateixa escala encarregades d'actuacions específiques: aigua, sanejament, residus, transport, etc.-, de fet manté la seva cohesió per mitjà de la institució Àrea Metropolitana de Barcelona.

En una primera delimitació socio-administrativa, l'entorn metropolità barceloní se'ns mostra configurat per dues corones al voltant de la ciutat: la primera podria assimilar-se a la CMB, i la segona es conformaria sobre la base de l'antiga Àrea Metropolitana definida en l'antic Pla Director de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Si prenem com a indicador, a fi d'establir l'àrea d'influència de Barcelona, la mobilitat diària de la força de treball -el que s'anomena moviments pendulars entre el lloc de residència i el lloc de treball-, veurem que la primera corona és àmpliament ultrapassada¹². Considerant els municipis en els quals més del 15% de la població activa treballa a Barcelona ciutat (*mapa 4, taula 1*), es comprova la forta atracció de Barcelona sobre aquest entorn, causa d'importants moviments diaris de població. Segons aquest indicador, el nombre de municipis incor-

Notes:

- De fet, el PTV respon a una primera iniciativa inicial del Consorci de la Zona Franca, encara que hi intervenen d'altres institucions, i es construeix en terrenys que el Consorci havia comprat amb anterioritat com a previsió de l'expansió de les seves activitats, davant la impossibilitat de créixer en els terrenys de la Zona Franca de Barcelona.
- "Característiques de la inversió estrangera a Catalunya", a *Nota d'Economia*, núm. 34, pàgs. 7-9. 1989; "Cataluña, en el ecuador del cambio", a *España Económica*, núm. 3710 (extra), pàgs. 44-46. 1989.

Mapa 4: Mobilitat per treball a la regió metropolitana de Barcelona

(Font: Manuel Esteban Quintana, 1989)

porats a la primera corona s'amplia a 52 dins d'un radi d'uns 15 km, mentre que la segona corona, definida per una mobilitat superior al 5% de la força de treball ocupada al municipi, abraça un radi de més de 30 km i configura el que podria denominar-se regió metropolitana, amb una superfície d'uns 2 500 km².

De fet, la mobilitat global de la força de treball se situa en el 26% de la població activa que treballa a Barcelona (és a dir, més de 160 000 dels 626 000 llocs de treball que hi ha a la ciutat), la qual afluïx diàriament a la ciutat, mentre que d'aquesta surten cada dia més de 60 000 persones cap a la seva àrea econòmica: 43 000 en direcció a la primera corona, i més de 20 000 vers la segona.

De la *taula 1* es pot extreure, com a primera conclusió important, la forta centralització de l'activitat econòmica en el municipi de Barcelona. Aproximadament, el 30% de la població ocupada de Catalunya

viu a Barcelona; més de la meitat de la població activa catalana resideix en el conjunt de Barcelona més la primera corona, i la xifra supera el 65% si s'hi afegeix la segona corona. Això significa que només un terç de la població ocupada es distribueix per la resta del territori català.

És palesa la importància de la intensitat d'articulació de Barcelona sobre el territori metropolità. Cal destacar que els fluxos diaris s'adaptin als grans eixos de circulació ja esmentats. És a dir, veiem, un cop més, que l'activitat productiva segueix un procés d'adaptació i readaptació per etapes de les estructures pre-existents. En principi les assumeix, a continuació les reforça, i l'ampliació de les actuacions comporta l'aparició de nous processos que incideixen en la situació prèvia i l'amplien. Les noves infraestructures exerceixen al seu torn una nova atracció territorial, que absorbeix part de les noves realitzacions. L'etapa d'expansió econòmica d'aquests anys no ha fet més que aprofitar, crear i potenciar tot l'espai accessible de l'entorn metropolità, ressituant les noves instal·lacions d'una part important del teixit industrial barceloní i servint d'àmbit d'atracció de noves inversions, amb el consegüent increment de l'espai productiu, al llarg de la xarxa ampliada de comunicacions i transports, incidint d'una manera important en l'àrea i reforçant i articulant un clar entorn metropolità.

Per consegüent, cal destacar dos fets: una concentració territorial de l'activitat econòmica, que en termes

Notes:

10. Article primer del Decret/Llei de 24 d'agost de 1974, de constitució de la Corporació Metropolitana de Barcelona.
11. De fet, es tractava d'una mostra de la lluita pel poder a Catalunya. S'hi enfrontà "mitja" Catalunya contra l'altra "meitat", ja que, com hem vist, l'Ajuntament de Barcelona, en controlar la CMB, aglutinava la meitat de la població catalana, encara que no la meitat del territori.
12. Esteban Quintana, Manuel: "Distribució geogràfica de la mobilitat per treball a la regió metropolitana de Barcelona. Anàlisi dels mercats de treball", a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 10, pàgs. 98-108. 1989.

Subàrees	Població ocupada		Destinació a Barcelona		Procedent de Barcelona	
	(a)	%/Cat	(b)	(b/a)	(c)	(c/a)
1 Barcelona	522 393	28,9	-	-	-	-
2 Besòs	103 229	5,7	44 784	43,4	8 802	8,5
3 Maresme	15 541	0,9	4 448	28,6	577	3,7
4 Delta Sud	27 986	1,5	6 388	22,8	1 542	5,5
5 Delta Nord	173 375	9,6	70 784	40,8	23 383	13,5
6 Vall Baixa	17 561	1,0	3 160	18,0	1 215	6,9
7 Vallès	55 411	3,1	14 346	25,9	7 358	13,3
Primera corona	915 496	50,6	143 910	15,7	42 877	4,7
8 Vilanova i la Geltrú	20 711	1,1	1 153	5,6	548	2,6
9 Begues	654	-	119	18,2	23	3,5
10 Martorell	20 946	1,2	1 483	7,1	2 794	13,3
11 Terrassa	44 262	2,4	2 314	5,2	1 305	2,9
12 Sabadell	66 755	3,7	4 905	7,3	3 931	5,9
13 Riera de Caldes	15 802	0,9	2 399	15,2	1 559	9,9
14 Granollers	31 130	1,7	1 948	6,3	1 918	6,2
15 Mollet del Vallès	23 745	1,3	2 156	9,1	4 249	17,9
16 Cardedeu	5 389	0,3	462	8,6	153	2,8
17 Mataró	44 789	2,5	2 271	5,1	974	2,2
Segona corona	274 183	15,2	19 210	7,0	17 454	6,4
18 Vilafranca del Penedès	14 157	0,8	287	2,0	289	2,0
19 Sant Sadurní d'Anoia	5 533	0,3	143	2,6	85	1,5
20 Castellterçol	810	-	73	9,0	2	0,2
21 Aiguafreda	755	-	32	4,2	17	2,3
22 Sant Celoni	6 411	0,4	285	4,4	178	2,8
23 Tordera	16 601	0,9	392	2,4	271	1,6
Tercera corona	44 267	2,4	1 212	2,7	842	1,9
	1 233 946	68,2	164 332	13,3	61 173	5,0
24 Resta Catalunya	574 046	31,8	-	-	-	-
Total Catalunya	1 807 992	100	-	-	-	-
Barcelona						
Llocs de treball	626 635	-	164 332	26,2	-	-
Població ocupada	522 393	-	-	-	61 173	11,7

Taula 1: Mobilitat de la força de treball en relació a Barcelona (1986)

(Font: Elaboració de l'autor a partir de Manuel Esteban Quintana)

absoluts suma una població ocupada de l'ordre d'1 189 679 persones (l'any 1986), i la gran mobilitat intermunicipal diària de la força de treball (cal tenir en compte que la *taula 1* reflecteix els moviments en relació amb Barcelona ciutat, però no entre altres municipis dintre de l'àrea, els quals també són importants).

Revifalla de Barcelona

En els anys vuitanta, després d'haver-se arribat al punt més baix de crisi econòmica, s'inicia un procés de revifalla econòmica que Barcelona aprofitarà per entrar en una etapa d'expansió i creixement econòmic important. Aquest procés té diversos factors de dinamització. En primer lloc, la pròpia revifalla de l'economia mundial en general, i de l'espanyola en particular. Però això no és prou per a explicar tota la dinàmica. Hi ha dos fets més

que poden esmentar-se a fi d'explicar millor el procés. El primer és la integració d'Espanya en la Comunitat Econòmica Europea, que té un significat territorialitzador molt important, de tal manera que Barcelona, que en certa mesura fins aquell moment es trobava a la perifèria espanyola, passa a una posició estratègic-territorial més favorable, ja que se situa com a punt d'enllaç entre la Península i la gran àrea formada per la Comunitat Econòmica Europea. És a dir, passa a ocupar una posició estratègic-territorial favorable ja que per ella es veuen obligats a canalitzar-se gran part dels fluxos entre Europa i la Península, el que li atorga avantatges de localització. El segon fet és la consecució de la designació de ciutat olímpica per al 1992.

Sota aquestes dinàmiques, el renovellament intern de Barcelona d'una banda, i la renovació de les activitats

productives d'una altra, representaran un canvi important en la localització de l'activitat industrial. El nucli urbà perd paulatinament els espais industrials —conserva, no obstant, la gran àrea de la Zona Franca, així com importants enclavaments, sobretot a la zona del Poble Nou-Sant Andreu—, els quals es refuncionalitzen a poc a poc vers activitats residencials o de serveis —especialment col·lectius—. Però Barcelona no deixa d'ésser una ciutat industrial des del punt de vista de la funció direccional. En el marc de la divisió espacial de la producció se separa l'activitat productiva directa, la que entenem com a estrictament de fabricació, de la direccional o de serveis dins de la mateixa empresa, que en la majoria dels casos roman en el nucli urbà barceloní, mentre que la branca de fabricació industrial cerca noves localitzacions en el perímetre industrial recentment creat. Perímetre no imaginari, sinó perfectament definit en el territori seguint els grans eixos que la xarxa d'autopistes ha dibuixat, amb l'excepció de l'autopista del Maresme, reservada a servir d'enllaç amb la nova àrea de residència primària.

Barcelona, seguint el model clàssic, conserva la direcció del procés productiu, mentre que desplaça el sector industrial a localitzacions més adients, dins la regió metropolitana, en relació amb l'existència de sòl industrial, el preu que assoleix i la capacitat d'expansió que ofereix.

També es dona el cas que en aquest perímetre es localitzi el procés complet, incloent-hi el centre direccional. Sigui com sigui, es treu profit de les possibilitats de la divisió tècnica del treball i de la producció dins l'empresa, que permet dividir el procés en subunitats a fi d'efectuar després una localització diferencial de les distintes unitats productives resultants. I és que si és factible dividir un procés en el temps, també podrà ésser dividit en l'espai, factor que serà àmpliament aprofitat en aquesta situació.

Pel que fa a l'espai exterior, Barcelona i Catalunya en general assoleixen una posició estratègica important.

Mentre s'avança cap a una normativa i una legislació comunes, davant la previsible desaparició progressiva de les diferents menes de frontera i l'entrada en vigor de l'Acta Única l'any 1992, encara resta un espai de temps en què cada Estat manté les seves prerrogatives i unes possibilitats de maniobra, i durant el qual, per tant, pot actuar en el sentit de situar-se en la millor posició possible a l'espera que arribi aquell moment.

En aquestes circumstàncies, la situació estratègica de Barcelona a Espanya enfront d'Europa assoleix una rellevància més gran i augmenta el seu protagonisme. Això és aprofitat per les institucions polítiques catalanes —Generalitat i Ajuntament de Barcelona— per tal de reforçar, fent-la conèixer, aquesta posició geoestratègica favorable a la penetració del capital estranger exterior a la Comunitat Econòmica Europea, en el sentit de treure profit d'aquests moments finals a fi i efecte de situar-se en

una posició falaguera dins el territori de la Comunitat Econòmica Europea¹³. Les dues institucions fan esforços per atreure la localització d'unitats productives d'empreses multinacionals exteriors a la Comunitat, sense oblidar les empreses procedents de països comunitaris interessades a expansionar-se dintre de l'àmbit de la Comunitat. Barcelona i Catalunya s'ofereixen com a base territorial idònia per a la localització d'empreses, amb especial interès per les japoneses (ja hem esmentat que el 90% de les inversions japoneses a Espanya es concentren a Catalunya), les nord-americanes i les de l'Europa no comunitària, les quals són estimulades a triar aquest territori com a lloc ideal per a la seva penetració en la Comunitat Econòmica Europea.

Aquesta dinàmica expansiva de Barcelona i de Catalunya des dels diferents àmbits institucionals recolza en la projecció internacional de l'àrea com a pol dinàmic europeu. Així es poden interpretar també els projectes de *lobbies* que cada institució ha engegat: la Generalitat mitjançant l'aliança de Catalunya amb Baden-Württemberg, Rhône-Alpes i Lombardia, que s'auto-proposen com els quatre motors d'Europa, i l'Ajuntament mitjançant accions com la de promoure la constitució d'un *lobby* de ciutats per a la defensa d'interessos comuns¹⁴. S'assumeix la idea de competitivitat a escala europea i internacional, però no hem d'oblidar que quan es promociona Catalunya es promociona Barcelona, al mateix temps que es treu profit de la capacitat de concurrència de Barcelona com a ciutat internacional. Així mateix, quan es promociona Barcelona, la Ciutat Comtal compta amb el conjunt del territori català, per exemple, com a àrea metropolitana i com a espai d'oci.

Tot això ve acompanyat pel segon aspecte, que reforçarà el protagonisme de Barcelona en el context mundial i la donarà a conèixer com a urbs important i com a localització idònia d'una gran diversitat d'activitats: la designació com a seu dels Jocs Olímpics del 1992.

De fet, cal interpretar la consecució d'aquesta designació com una mostra de començament de revifalla a partir de la pròpia capacitat endògena de Barcelona. Són les instàncies político-administratives de Barcelona les que, des de la fi dels anys setanta i, sobretot, amb la reinstauració dels ajuntaments democràtics, tenen l'impuls de ressorgiment per tal de dinamitzar la ciutat i

Notes:

13. En una entrevista, Jin Ku Kang, president de la multinacional Samsung, declarà, amb motiu de la inauguració d'una planta a Palau de Plegamans (Vallès Occidental): "La millor manera de trencar les barreres del mercat europeu és penetrar-hi des de dins, i aquest és el nostre sistema", a *El País*, 13 de juny de 1990.

14. Formen el *lobby* Barcelona, Zaragoza, València, Palma de Mallorca, Toulouse i Montpellier. *El País*, 13 de setembre de 1990.

15. De fet, a les darreries dels anys setanta, en parlar de la situació de decadència de Barcelona, se la comparava metafòricament amb l'enfonsament del *Tiàmic*.

cerquen un mecanisme de gran impacte que serveixi de revulsiu¹⁵. Haver tingut la idea, lluitar per fer-la realitat i aconseguir l'organització dels Jocs Olímpics és un reflex de la capacitat i la potencialitat latents a la ciutat, que no es resigna a perdre protagonisme en l'àmbit espanyol. Alhora que es veu amb claredat la importància d'aconseguir incorporar-se a la xarxa europea i mundial de ciutats que està sorgint del nou sistema d'articulació a escala mundial propiciat pel desenvolupament i l'aplicació de les noves tecnologies. Es pot interpretar que en l'ambició inicial d'aquest procés es partia de la hipòtesi que el futur passava per les grans ciutats, és a dir, la ciutat articula un territori regional a través del qual l'integra i s'integra en l'espai mundial. En aquesta hipòtesi, a Barcelona es buscà un revulsiu que permetés de traçar un camí que materialitzés la seva integració en aquella xarxa, ja que a fi d'assolir-lo calia renovar la infraestructura tecnològica i urbanística per tal d'actuar eficaçment com a centre direccional d'un territori significatiu, almenys a escala europea. Primer de tot, havia de quedar clar que posseïa prou iniciativa i capacitat per a guanyar-se aquell lloc. Aconseguit l'objectiu inicial, que era la designació com a seu dels Jocs Olímpics, es podrà dinamitzar el procés i disposar dels recursos per a realitzar la remodelació urbanística i tecnològica necessària a fi de poder competir per un lloc a la xarxa mundial de ciutats.

La suma de tots aquests factors obre una important etapa que ha de cobrir tres objectius de territorialització: el desenvolupament intern de la pròpia ciutat, la millora de l'articulació respecte de l'espai regional i la integració en l'espai europeu i mundial.

Per a la consecució del primer objectiu podrà aprofitar-se dels espais interiors que han esdevingut obsolets per a la funció industrial, a la zona del Poble Nou, per als quals des dels anys setanta es buscava una fórmula de refuncionalització¹⁶. Una altra de les àrees, la de la Vall d'Hebron, s'ofereix com a espai lliure d'actuacions urbanístiques prèvies, fet que és el resultat de les lluites veïnals de mitjans dels anys setanta en reivindicació de serveis enfront de l'especulació urbanística. El segon objectiu passa per acabar les xarxes de comunicacions terrestres i la producció d'espai adequada. I el tercer es basa en la consecució d'un prestigi a escala mundial i la creació de les infraestructures de telecomunicacions i enllaços que les noves tecnologies imposen.

Estructura de l'activitat econòmica i industrial

En aquest punt pot resultar interessant plantejar-se quines són les característiques estructurals de les activitats econòmiques barcelonines, i en especial de l'activitat industrial, i les seves implicacions territorials.

La industrialització de Barcelona, que s'havia basat sobretot en el sector tèxtil i la metal·lúrgia, evolucionà fins arribar a la dècada dels anys setanta, quan s'havia

produït una important transformació de l'activitat industrial; el sector tèxtil havia perdut la primàcia i entrà en una profunda crisi estructural, i en aquells moments el sector d'activitat econòmica més implantat a la regió metropolitana de Barcelona era el metal·lúrgic, que passà a ocupar el lloc predominant, alhora que es registrava un gran creixement dels sectors químic, farmacèutic, de la goma, de la construcció i de les arts gràfiques, així com dels de la fusta i l'alimentació.

Durant els anys setanta, la situació de crisi que experimentà l'economia mundial en general, i les àrees industrials en particular, afectà profundament l'economia catalana i barcelonina. En la recerca de sortides a aquesta crisi, el govern espanyol, esperonat pels seus efectes sobre un sistema industrial inadequat i necessitat de dràstiques actuacions de reestructuració, va optar des del punt de vista territorial per la solució més fàcil a curt termini en aplicar una política basada en la reindustrialització; possiblement només es podia fer això en aquells moments, al començament dels anys vuitanta, davant les altíssimes taxes de desocupació a les zones industrials.

La figura político-territorial escollida fou la Zona d'Urgent Reindustrialització (ZUR), que permetia aprofitar les condicions humanes, socials, tècniques i infraestructurals ja existents, en les quals recolzaria la reindustrialització. Barcelona i el seu entorn es van veure afavorides per aquest model, i les ZUR han estat un dels mitjans a través dels quals s'ha portat a terme el procés de reindustrialització.

L'anàlisi de les vicissituds de les ZUR a l'entorn de Barcelona té gran interès, pel que significa quant a les tendències de la nova industrialització de l'àrea.

Un reflex ben palès de la influència de la localització industrial al voltant de Barcelona és la clàssica denominació de cinturó industrial de Barcelona donada als municipis que configuren l'entorn barceloní. Aquesta denominació, per exemple, ha servit per a delimitar l'àrea de reindustrialització mitjançant les ZUR, precisament amb un pla que rebé la denominació de Pla de Reindustrialització del Cinturó Industrial de Barcelona, i es correspon amb la figura institucional de l'Àrea Metropolitana de Barcelona en què ha derivat la CMB.

Notes:

16. La remodelació de l'àrea industrial del Poble Nou fou motiu d'importants moviments urbans al començament de la dècada dels setanta amb motiu dels intents de remodelació especulativa al voltant del Pla de la Ribera. Vegeu al respecte: Clavera, Joan: "Una forma local de capitalisme monopolista: el desmantellament de la indústria situada a la zona litoral de Barcelona", a Artal, et al.: *Economia crítica: una perspectiva catalana*, pàgs. 251-265. Edicions 62. Barcelona, 1973.
17. El pes de la participació de capital estranger es manté en les mateixes proporcions que per a les grans empreses, com veurem més endavant en analitzar la *taula 2*.
18. Guinjoan, Modest i Hernández, Joan Miquel: "Reindustrialització del cinturó industrial de Barcelona (1985-1988)", a *Notes d'Economia*, núm. 34, pàgs. 53-67. 1989.

Analitzar les característiques de les empreses que s'han acollit a les ZUR pot significar una bona base per a preveure la mena d'industrialització que es pot esperar que configuri el nou procés d'industrialització de Barcelona. Aquesta és la hipòtesi que Guinjoan i Hernández han considerat en analitzar els 206 projectes aprovats a la ZUR barcelonina. Les tendències que es desprenen de la seva anàlisi poden resumir-se en els punts següents:

Des del punt de vista del model d'activitats productives, aquestes se centren en els camps de l'electrònica, la informàtica, les arts gràfiques, la indústria auxiliar de l'automòbil i les indústries de plàstics i cautxú, és a dir, els sectors que se situen en l'àmbit d'una més gran innovació tècnica. Aquest procés no ha significat només la readaptació d'empreses ja existents, sinó també la creació d'un nombre important de noves empreses, ja que aquestes representen gairebé el 40% dels projectes, fet que indica una dinàmica de creixement. Es reflecteix un pes molt important del capital estranger, el qual representa el 43% de les inversions previstes¹⁷.

Com a comentaris generals, s'apunta que l'interès tecnològic dels projectes és proporcional a la dimensió de les empreses, a la participació de capital estranger i a la vocació exportadora de l'empresa¹⁸.

En resum, la crisi i la reindustrialització significaran un canvi important en l'estructura industrial, en ser substituïdes les inversions en els sectors tradicionals per les orientades cap a determinats camps amb incorporació d'innovació tecnològica en el producte o el procés.

El canvi en l'estructura industrial ve acompanyat del canvi en l'articulació territorial, ja apuntat, en el qual es destaca la diversificació de localitzacions dins d'una corona de localització productiva industrial més àmplia¹⁹.

Però cal matisar la importància de l'activitat productiva industrial barcelonina a través del destacat paper de les empreses multinacionals, a causa de la funció ambivalent que pot representar aquesta mena d'empreses en una consideració territorial.

L'empresa multinacional apareix en primera instància com un ens depredador: s'instal·la en un territori per tal d'aprofitar-se d'uns avantatges comparatius de loca-

lització, bé sigui des del punt de vista d'apropiar-se de recursos naturals o d'aprofitar uns recursos humans, bé per tal d'utilitzar una estructura productiva existent com a economia d'aglomeració, bé per tal de gaudir d'uns beneficis fiscals-financers que li siguin oferts per la seva localització en un territori concret; també, l'empresa multinacional pot buscar la localització com a economia d'escala si el seu objectiu és la producció per al consum del mercat interior. Però, d'altra banda, també hem de considerar que les empreses multinacionals poden representar un factor dinamitzador si s'insereixen en una estructura productiva configurada i potent, ja que passen a aportar i a engrossir el pes d'aquesta activitat i la quantitat de les seves relacions, incrementant la magnitud de les economies d'aglomeració i la potència total de la zona com a àrea productiva, amb la seva consegüent capacitat d'influència i d'atracció. És evident que dins d'una empresa multinacional, en termes de divisió tècnica del procés productiu, s'ha de distingir entre el component purament productiu, el component direccional, el component comercial i el component I+D. El significat real de la implantació d'una empresa multinacional s'haurà de referir a la fracció del procés productiu que se situa a la zona, ja que els seus efectes complementaris seran molt diferents segons quina sigui. Així, doncs, pot donar-se la localització de: una unitat de fabricació -amb una qualificació més o menys baixa dels recursos humans necessaris-, diverses unitats d'I+D o tota la franja intermèdia del procés. D'altra banda, pot tractar-se de la localització de centres direccionals regionals, els quals poden ésser: d'àmbit regional-continental (per exemple, l'àrea mediterrània, Europa, el sud d'Europa, etc.), d'àmbit estatal o d'àmbit regional o subregional. Des del punt de vista de les vendes-mercat, pot tractar-se de localització de centres de distribució de productes fabricats a d'altres zones, o d'unitats productives destinades al mercat local-regional (per exemple, producció i distribució de determinades begudes).

Si es planteja una política d'atracció per a la localització d'empreses multinacionals, l'estratègia haurà d'ésser distinta i adequada a la mena d'activitats que es vulguin atreure. Si el que es té interès a atreure són unitats productives directes de fabricació, és evident que caldrà començar oferint sòl industrial. Si, al contrari, es pretén atreure activitats direccionals, les necessitats logístiques del territori seran, evidentment, distintes, i això mateix passarà segons l'escala en què s'hagi d'actuar. Ja se sap que el propi territori ha d'haver estat produït de faïsos que sigui funcional a l'activitat que s'hi vol establir.

Què passa en el cas barceloní? Ens trobem davant una situació d'estratègia que podríem denominar poli-funcional. Així, tant s'aspira a absorbir unitats productives directes com es fan esforços per tal d'atreure centres direccionals. Es tracta d'una doble dinàmica que desen-

Notes:

19. En el que ens afecta com a ocupació de l'espai, es pot assenyalar que pel que fa a l'activitat comercial, es produeix un triple procés que canvia els fluxos de persones en el territori per aquest concepte. D'una banda, s'expansiona el sector mercantil del petit comerç de qualitat en els diversos municipis -paral·lelament a l'elevació del nivell de vida en els darrers anys-, i d'altra hi ha una penetració a tots els municipis de grans cadenes comercials que descentralitzen el nombre de les seves botigues -molt especialment en els sectors de l'alimentació i el vestir-; a més, s'hi van implantar progressivament les grans superfícies comercials en àrees periurbanes i, per consegüent, repartides pel territori metropolità.

volupen les dues institucions que de forma directa actuen sobre Barcelona i el seu entorn. D'una banda, la Generalitat sembla molt interessada a atreure unitats productives multinacionals, i en aquest sentit actua produint sòl industrial, oferint incentius i realitzant infraestructures. Però des de l'àmbit municipal és més evident una estratègia d'atracció de centres direccionals. I per tal d'aconseguir-ho haurien de donar-se les condicions socio-territorials adequades. Les necessitats socio-territorials més evidents d'un centre direccional podrien ésser: connexió –amb eficàcia– a la xarxa de comunicacions, transports i telecomunicacions a diverses escales: entre la unitat direccional i les diferents seus de l'empresa a escala mundial; entre la unitat direccional regional i les empreses i institucions amb les quals es relaciona directament per a la consecució dels seus objectius específics; entre la unitat direccional regional i els centres productius directes i les empreses subcontractades, o entre la unitat direccional regional i la seva àrea de mercat.

Des d'un altre punt de vista, cal una infraestructura socio-territorial perquè l'empresa pugui complir la seva funció com a unitat productiva: mercat de treball –quantitativament i qualitativament–; economia d'aglomeració que li permeti desenvolupar totes les seves activitats; existència de serveis empresarials, d'empreses subcontractistes, etc.

La realitat del grau de penetració actual de les empreses multinacionals en l'economia barcelonina, com reflecteix la *taula 2*, mereix una reflexió.

Si analitzem quina és l'estructura de poder derivada de la propietat econòmica, observem que pràcticament la meitat (46,7%) de la propietat de les grans empreses (prenent com a indicador una facturació superior als 2 600 milions de pessetes l'any 1988) i, per consegüent, la meitat de l'excedent produït, és en mans estrangeres. Es tracta de 463 empreses industrials, xifra que representa gairebé una tercera part de les grans empreses industrials espanyoles. Les dades es refereixen a la província de Barcelona, però són significatives de la regió econòmica de Barcelona a causa de l'elevat grau de concentració que s'hi dona, tal com hem indicat més amunt.

Però si considerem el seu poder real en termes del capital que controlen indirectament, és a dir, tenint en compte la seva capacitat d'influir sobre el total de les empreses en què participen com a accionistes, aquell percentatge s'eleva al 55,8%. Les grans empreses dels sectors bàsics en una economia capitalista –material de transport i metal·lúrgia– i dels que representen la innovació tecnològica –química, informàtica, cautxú i plàstics– es troben absolutament dominades pel capital estranger, ja que la seva participació supera el 50% en el capital de les empreses que es dediquen a aquestes activitats; i aquesta participació també és important, i amb tendència creixent, en sectors estratègics com el de l'alimentació i el del paper i

arts gràfiques. Un pes que encara és més gran si considerem el seu poder indirecte (columna **) i que en el cas de la fabricació de material de transport assoleix pràcticament el cent per cent (93,4%), mentre que en el sector químic és del 84,5%, i en el de la informàtica, del 79,2%.

Tot això té una doble significació pràctica. D'una banda, manifesta una debilitat del sistema productiu barceloní, però d'altra, representa una potenciació i una capacitat de penetració des d'aquest territori en direcció a territoris circumdants més amplis. De fet, l'efecte final real és una potenciació global del sistema productiu barceloní i català en la seva competència territorial, però amb un control limitat sobre aquesta potència global. El que caldria veure és si les forces locals seran capaces d'aprofitar-se d'aquesta potencialitat i interrelació empresarial per tal d'accelerar el desenvolupament autòcton i per a projectar-se mitjançant les infraestructures aconseguides, com sembla que s'ha esdevingut en algunes àrees de nova industrialització del sud-est asiàtic.

Disponibilitat de sòl productiu

El creixement productiu de Barcelona, en la mesura que recolza en l'activitat industrial, exigeix disposar de sòl industrial. Fonamentalment, serà la iniciativa pública la que assumirà la producció d'aquesta mena de sòl²⁰. Aquest objectiu és perseguit per diverses instàncies de l'Administració que, de forma independent, actuen sobre la zona. La Generalitat de Catalunya creà l'Institut Català del Sòl, la funció del qual és promoure la producció de sòl, essencialment industrial i residencial. També la majoria de municipis estan disposats a oferir sòl industrial, almenys com a figura urbanística, encara que no estigui efectivament urbanitzat. Per la seva banda, l'Ajuntament de Barcelona, per mitjà del Consorci de la Zona Franca, també ha estat interessat a disposar de sòl industrial²¹, però ho ha hagut de fer fora dels seus límits, ja que el sòl industrial del territori municipal està saturat; per tant, va comprar terrenys a d'altres municipis per tal de reconvertir-los a sòl industrial. Fruit d'aquesta política fou disposar de terrenys per a la ubicació del Parc Tecnològic del Vallès en el terme municipal de Cerdanyola del Vallès. L'oferta pública de sòl industrial urbanitzat que inicià l'antiga CMB es va concretar, a més d'aportar el sòl per a localitat-

Notes:

20. Oliveras, Josep: *Suelo industrial y áreas de localización industrial incentivada en Cataluña*. Facultat de Filosofia i Lletres. Tarragona, 1989.
21. La preocupació pel sòl industrial ha estat clàssica i ha motivat diversos estudis: *Localització industrial a la zona metropolitana de Barcelona. Proposta per al programa d'actuació 1980-90*. CMB. Barcelona; *La oferta de zones industrials en Catalunya*. Consorci de la Zona Franca. Barcelona, 1975.
22. Situats a les poblacions de l'Hospitalet de Llobregat-Cornellà de Llobregat i Molins de Rei-Sant Feliu de Llobregat, i a les àrees del Llobregat occidental (Sant Boi de Llobregat, Viladecans, Gavà, Castelldefels), Barcelonès nord (Badalona, Sant Adrià de Besòs, Santa Coloma de Gramenet, Montgat i

Sector industrial	Nombre d'empreses					Producció controlada	
	Total		Participació estrangera			directament	indirectament
	(a)	% (a)	Núm. d'empreses		(c)	(*)	(**)
			(b)	(b/a)			
Material de transport	5	1,1	4	80,0	4	65,9	93,4
Productes químics	90	19,4	64	71,1	61	77,6	84,5
Informàtica	10	2,2	6	60,0	6	78,6	79,2
Cautxú, plàstics	22	4,8	13	59,1	13	69,1	69,4
Productes metàl·lics i maquinària	92	19,9	50	54,3	44	56,7	65,1
Productes alimentaris, begudes i tabac	74	16,0	31	41,9	30	46,2	55,8
Paper i arts gràfiques	37	8,0	15	40,5	14	32,1	45,1
Tèxtils, cuir i calçat	75	16,2	22	29,3	15	30,0	40,9
Minerals i productes no metàl·lics	18	3,9	6	33,3	6	22,1	23,9
Fusta, suro i mobles	5	1,1	1	20,0	1	21,1	21,1
Construcció i enginyeria	19	4,1	3	15,8	3	7,1	8,7
Productes energètics	14	3,0	1	7,1	—	1,0	4,0
Minerals i metalls	2	0,4	—	—	—	—	—
Totals	463	100	216	46,7	197	47,8	55,8

Valor total de la producció (en milions): 4 487 640 (producció controlada directament, 2 144 492 milions; producció controlada indirectament, 2 503 822 milions)

* En proporció al tant per cent de participació en el capital

** Com a control sobre el total de la producció de l'empresa

Taula 2: Empreses, producció i participació del capital estranger a la província de Barcelona (empreses amb facturació superior a 2 600 milions de pessetes l'any 1988) (Font: *Elaboració de l'autor a partir de Fomento de la Producció i informacions de revistes econòmiques i de la premsa*)

zar el Parc Tecnològic del Vallès, en cinc zones denominades Eixos de Promoció Industrial²². En conjunt, un total de 810 hectàrees a partir del període 1983-85, destinades a actuacions que fomentin la localització d'activitats.

L'Institut Català del Sòl, per la seva banda, ha promoció, o està en el camí de fer-ho, 1 013 hectàrees de sòl industrial a Barcelona i les comarques del voltant, que configuren aproximadament ambdues corones. En aquest cas es destaquen, per la seva implicació tecnològica, dues actuacions a terrenys veïns de l'àrea Sant Cugat del Vallès-Rubí. El 1985 s'inicià l'actuació denominada de Can Graells, sobre una superfície de 43 hectàrees, a fi de facilitar la implantació de la multinacional Hewlett-Packard²³. L'any següent, i presumiblement buscant efec-

tes sinèrgics amb l'anterior actuació, es va proposar en terrenys veïns la creació d'un "parc d'activitats econòmiques", en aquest cas sobre una superfície d'actuació de 286 hectàrees²⁴.

Barcelona, com a espai metropolità, ofereix tota mena d'espais productius industrials-direccionals, així com de serveis. Per tant, això fa possible no tan sols atreure empreses, sinó que siguin empreses multinacionals. A més, Barcelona, per les seves circumstàncies, atreu la localització de centres direccionals regionals, en un intent d'integrar les empreses multinacionals amb l'estructura productiva local.

Aquí també es juga amb diversos factors, dels quals destacarem els que tenen una especial significació geogrà-

Notes:

- Tiana) i el Vallès Occidental (Sant Cugat del Vallès, Cerdanyola del Vallès, Ripollet i Montcada i Reixac).
23. En la memòria justificativa del projecte es pot llegir: "En la dècada actual, el municipi [de Sant Cugat del Vallès] impulsa una política orientada a afavorir la implantació d'indústries de tecnologia punta (electrònica, microprocessadors, etc.) aprofitant la seva privilegiada situació, l'entorn natural i la proximitat a instal·lacions universitàries, fet que facilita la investigació científica. Aquestes possibilitats han ajudat a l'hora de decidir la ubicació de la multinacional Hewlett-Packard. Tenint en compte l'interès que representa el volum d'inversió d'aquesta empresa, la creació de nous llocs

de treball i l'interès tecnològic de les seves activitats, l'ICS ha adquirit els terrenys i ha gestionat el procés per tal d'aconseguir un espai urbanitzat adequat per a aquesta indústria". Institut Català del Sòl: *Memòria. Actuacions industrials*. Generalitat de Catalunya. 1988.

24. "La creació d'un "parc d'activitats econòmiques", que permeti la instal·lació d'indústries i empreses relacionades amb la denominada activitat terciària dinàmica, d'investigació i desenvolupament, enginyeria, serveis professionals, promoció comercial i de mercats, reforçament del sistema financer i de contractació, modernització dels processos de producció, bancs de dades, etc.". Institut Català del Sòl: *Memòria. Actuacions industrials*. Generalitat de Catalunya. 1988.

fica i històrica. En aquest sentit són evidents uns avantatges de localització lligats al clima, com a zona climàtica que ofereix l'oportunitat d'una qualitat de vida que d'altres zones més septentrionals no posseeixen; la seva posició respecte dels grans eixos de transport continentals i intercontinentals —en la xarxa d'autopistes europees i en relació amb la resta de la Península—, i la importància del seu port com a nexa d'unió amb la Mediterrània, Àsia i Amèrica, i potencialment també amb la resta de l'Europa marítima. No s'ha d'oblidar que Barcelona ofereix una antiga tradició com a centre fabril i com a centre comercial internacional, tant pel que fa a la Mediterrània com respecte d'Amèrica o de l'Europa del nord.

Malgrat la dissolució administrativa de la CMB, ens adonem que la importància de les infraestructures i la seva relació amb l'entorn —que permeten oferir la suma d'espais fabrils i direccionals i de serveis— comporten la necessitat de considerar Barcelona com un espai metropolità en el qual no es pot oblidar l'existència, al costat de la xarxa de telecomunicacions (torre de comunicacions, port de telecomunicacions, tots dos en construcció), de l'aeroport (en procés d'ampliació), d'una àmplia xarxa d'autopistes i carreteres, del ferrocarril, del port i, per tant, de tota la disponibilitat d'espais complementaris per al desenvolupament de qualsevol activitat productiva o direccional.

Els Jocs Olímpics i el seu impacte industrial

Baixant al nivell de concrecions del que sembla la més espectacular de les actuacions, l'organització dels Jocs Olímpics, no és difícil d'imaginar que un dels objectius fonamentals derivats de la seva organització fou la possibilitat que s'oferia d'adequar les infraestructures urbanes a una funció direccional, i encara més si es té en compte el gran esforç d'infraestructura de telecomunicacions —en quantitat, potència i abast, per a la transmissió en temps real a tot el món—, que són condició indispensable per a l'èxit d'uns Jocs Olímpics. En aquest sentit podríem dir que els Jocs Olímpics representen almenys un doble nivell d'intervenció territorial sobre la ciutat. Un d'aquests dos nivells és visiblement urbanístic, en el qual resulta evident la producció d'infraestructures esportives, d'espai residencial i d'infraestructures urbanístiques de comunicació, però encara que el seu impacte paisatgístic és menor, no és menys important l'adequació tecnològica de la ciutat —també funcional a un espai direccional—. En aquest sentit, s'ha procurat aconseguir que la tecnologia de funcionament de la pròpia ciutat i que la tecnologia de connexió entre la ciutat i la resta de l'espai mundial, siguin les òptimes i amb prou qualitat perquè resti garantida la viabilitat d'una localització direccional regional en aquest territori. Es dona, per tant, la complementaritat entre les xarxes de comunicacions i les xarxes de transport intraterritorial i interterritorial.

L'impacte industrial dels Jocs Olímpics de Barcelona pot valorar-se per mitjà de les actuacions que s'hi relacionen directament; de les demés obres, sobretot d'infraestructura, que han estat accelerades amb motiu d'aquest esdeveniment, i de projectes complementaris ja existents o ja previstos que també han estat accelerats per aquest fet (és el cas de les inversions de la Companyia Telefònica)²⁵. En concret, es tracta de la construcció de la Vila Olímpica i de les instal·lacions esportives com a infraestructures directes.

Les activitats complementàries es concreten en la urbanització de les àrees olímpiques, hostaleria, remodelació ferroviària, remodelació de l'aeroport, cinturons de circumval·lació i túnel de Vallvidrera. I des de l'òptica de la infraestructura tecnològica de comunicacions, de la torre de comunicacions de Collserola, de les inversions de la Companyia Telefònica i dels projectes Barcelona Informàtica Telecomunicacions (BIT'92), així com d'altres actuacions. Aquestes darreres constitueixen inversions per a les quals el 1992 és una referència important pel que fa a l'execució, però que no es troben directament implicades en la celebració dels Jocs, com per exemple la construcció del Teatre Nacional de Catalunya i de l'Auditori Municipal, o la remodelació del Palau Nacional i de la Casa de la Caritat.

El volum de tot l'impacte econòmic industrial dels Jocs Olímpics s'estima en gairebé 400 000 milions de pessetes. La incidència sectorial de les inversions directes dels agents d'impacte es concreta sobretot en el sector de la construcció, que representa el 56,8%, i en els sectors electrònic, informàtic i de telecomunicacions, que en reben el 21,3%.

Estratègies de futur

La posició de Barcelona, tant social com territorial, en el context europeu de ciutats es podria resumir fent esment dels punts forts i els punts febles que, com a lloc de localització econòmica, es desprenen d'un estudi de Manuel Ludevid en el marc de l'Agència de Desenvolupament del Consorci de la Zona Franca²⁶. Els punts forts de Barcelona se centren en el seu potencial econòmic i de mercat, els seus habitants, una situació privilegiada i la seva tradició industrial i empresarial. En contrapartida, els punts febles més destacables se situen en els àmbits de les infraestructures (telecomunicacions, transport, sòl industrial, proveïment), de la burocràcia, de la inseguretat jurídica i de la formació (organització d'empreses, formació professional, universitat i investigació).

Notes:

25. Solà i Solà, Joaquim: "Els Jocs Olímpics de Barcelona: una descripció dels grans agents d'impacte industrial i del seu finançament", a *Nota d'Economia*, núm. 37, pàgs. 77-87. 1990.

26. Ludevid, Manuel: "Barcelona en el mercat europeu. Punts forts i punts febles de l'Àrea Econòmica de Barcelona", a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm.

De fet, fer front a aquests punts febles constatables serà un dels objectius que es reivindicaran en el Pla Estratègic de Barcelona. També cal situar en la mateixa direcció el gran esforç actual de renovació i potenciació infraestructural lligat a l'organització "olímpica" de la ciutat. Tampoc no s'ha d'oblidar que l'ensenyament als nivells universitari i secundari es troba precisament en un moment de canvi, del qual caldria esperar una millor adequació a les necessitats socials i econòmiques.

Amb tot, dintre d'aquesta dinàmica expansionista centrada en el 1992 era necessari plantejar-se el futur més enllà d'aquest any. Per tant, i a fi de fer front als "punts febles", es plantejà una operació per tal d'assenotar i motivar la societat vers uns grans objectius de futur. La formulació d'un Pla Estratègic de Barcelona vol fer factible disposar d'un plantejament significatiu basat en uns objectius consensuats per la societat civil. Els directors del Pla els resumeixen en: fer de Barcelona una metròpoli empenedora europea; amb incidència sobre una macroregió; amb una qualitat de vida moderna i equilibrada socialment; que garanteixi la continuïtat de la dinàmica econòmica, i que estigui fortament arrelada en la cultura mediterrània.

Això implica: facilitar la transformació del teixit industrial barceloní cap a una estructura industrial avançada, amb el necessari complement de les activitats de serveis, a fi de mantenir i augmentar la seva capacitat de creació de riquesa, i garantir l'equilibri social a partir d'una qualitat de vida millor; per tant, cal replantejar-se formalment la gestió administrativa de la metròpoli.

Per tal d'assolir aquests objectius, es proposa que les grans línies estratègiques del Pla siguin: la reducció dels desequilibris socials, la formació i els recursos humans, proporcionar serveis avançats a les empreses, potenciar Barcelona com a centre cultural, comercial i turístic, desenvolupar les infraestructures i els serveis públics, i potenciar el desenvolupament industrial²⁷.

En aquest sentit, l'objectiu de potenciar el desenvolupament industrial com a base econòmica de Barcelona mostra clarament que la ciutat té necessitat d'un territori metropolità. D'una banda, s'assumeix plenament un procés de terciarització de Barcelona ciutat, però sense oblidar la necessitat de potenciar i consolidar la indústria com un dels seus actius històrics. Així, es pot assumir que Barcelona vol potenciar-se com a centre direccional d'una regió –o d'una macroregió, si és que arriba a articular-se com a tal–. L'àrea industrial de Barcelona no és més, doncs, que un eufemisme per tal d'abraçar tot el

territori necessari per al desenvolupament de la pròpia ciutat. No s'ha d'oblidar que en aquests moments les activitats fabrils van fortament lligades als serveis d'alta tecnologia, i especialment les activitats d'I+D, les quals hauran d'adquirir un pes molt rellevant en la gestió del futur.

Com que l'espai productiu i l'espai direccional no s'exclouen mútuament –ben al contrari, poden complementar-se perfectament, a condició que hi hagi espais aptes per a totes dues funcions–, el que es potencia a Catalunya en general, i a Barcelona en particular, és un desenvolupament en ambdós aspectes. Així, doncs, des de Barcelona es promou tant el sector productiu local com la incorporació d'empreses multinacionals, i es fan esforços per tal de crear infraestructures direccionals i oferir espais productius direccionals directes, tot projectant una remodelació urbana que no es limita a les actuacions urbanístiques directament lligades als Jocs Olímpics, sinó que les complementa amb grans actuacions urbanes, en especial les zones de la Diagonal i del carrer de Tarragona, per tal de fer-ne grans eixos comercials i de negocis.

Alguns aspectes valoratius

Hem intentat demostrar que ens trobem davant una situació complexa, però dinàmica. No hem entrat en els problemes que es podrien derivar d'aquest creixement compulsiu de Barcelona i de totes les seves infraestructures, ni hem analitzat a fons quin és el model de ciutat que en resultarà. Un fet que cal destacar és l'absència gairebé absoluta de crítiques respecte de tots aquests projectes. Possiblement, la pressa per acabar en una data fixa –el 1992– la major part de la renovació urbana ha contribuït a evitar les crítiques en un procés en què cada minut és or.

De fet, ens trobem davant una Barcelona que ha dinamitzat un procés d'una forma puntual i compulsiva, i que s'enfronta, com els propis dirigents ja van constatar fa temps, a un gran repte, que no és 1992, sinó 1993. És així com el poder polític local intenta dinamitzar, mitjançant el model de planificació estratègica, els sectors actius de la ciutat per tal de fer front a la continuació de l'acceleració que actualment es produeix.

Des del punt de vista de l'activitat productiva, ens podem preguntar quin serà l'efecte territorialitzador de tot aquest procés. De fet, Catalunya ha constituït sempre una unitat regional ben integrada, segons els canons clàssics, al voltant d'una gran ciutat i amb una xarxa urbana ben estructurada sobre el territori.

Però la desaparició de les fronteres polítiques i econòmiques l'any 1992, i l'esforç d'atracció productiva d'àmbit multinacional que s'efectua actualment, poden plantejar l'increment de l'extensió territorial-regional de l'influx que fins ara ha exercit Barcelona. Sabem que la localització d'una unitat productiva d'una empresa multinacional s'integra en la seva estratègia territorial a escala global. Així, a aquesta localització se li atribuiria una àrea

Notes:

10, pàgs. 91-97. 1989. L'estudi es va fer en el marc de l'Agència de Desenvolupament del Consorci de la Zona Franca.

27. Santacana, Francesc i Campreciós, Joan: "La planificació estratègica, un mètode d'anàlisi per a les ciutats?", a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 10, pàgs. 51-58. 1989.

d'influència territorial dintre dels plans de divisió espacial internacional. Per tant, fins on arriba l'àrea d'influència que cada empresa ha plantejat per a cadascuna de les seves unitats productives –i en aquest punt és molt important considerar les empreses multinacionals–, hi arribarà indirectament la zona d'influència del punt o ciutat en el territori on es localitzi. Encara no s'ha estudiat, pel que fa a les empreses multinacionals establertes a Barcelona, quina subàrea regional europea tenen atribuïda; si es fes aquest estudi, podríem conèixer els nous àmbits d'influència de la pròpia Barcelona des d'aquest punt de vista. Això ens ajudaria a intuir quin és l'espai regional que s'està reservant per a Barcelona, a escala europea, en el futur més immediat. D'una banda com a espai productiu, i d'una altra com a espai de mercat. Barcelona, amb gairebé dos milions d'habitants en el terme municipal i amb tres milions en l'àrea metropolitana immediata, amb la seva evident capacitat productiva, i amb una forta implantació d'empreses multinacionals, és un ferm candidat a assolir una ampliació de la seva influència territorial, en relació o en competència amb d'altres ciutats.

Des d'una perspectiva geopolítica, aquest procés es relaciona amb l'especulació que fan alguns analistes en el sentit d'una possible reformulació del mapa regional d'Europa²⁸ després de la desaparició de les fronteres econòmiques, sobretot en algunes àrees frontereres dels espais regionals, en les quals es preveu una potencial recomposició territorial que fins ara impedia la barrera fronterera. Catalunya, Midi-Pyrénées i Languedoc-Roussillon es dibuixen com una d'aquestes àrees o macroregions europees²⁹.

És important recordar el paper i les transformacions que des de Barcelona, per Barcelona i per a Barcelona ha tingut i té la xarxa d'autopistes periurbanes, les quals, alhora que formen part de la xarxa metropolitana, coincideixen amb un dels dos eixos principals d'enllaç entre l'interior de la Península i el sistema europeu d'autopistes, conjuminant un triple context d'estratègies: les dels agents locals, les dels agents econòmics de la Comunitat Econòmica Europea i les dels agents exteriors a la Comunitat interessats a penetrar-hi mitjançant la localització d'unitats productives en l'interior del seu territori.

Les apostes de valoració productiva de la zona, que van tenir el seu cap de pont en el trasllat d'empreses a la zona de Sant Cugat del Vallès, ja en els anys seixanta, considerada més com una àrea de serveis productius,

Notes:

28. Per exemple, la European Science Foundation ha iniciat un programa sobre el suggestiu tema "Urban and Regional Change in Europe".
29. *Le Monde*, pronosticant aquest procés, fins i tot va denominar la futura àrea "boulevard des Pyrénées", en el qual es reservava un lloc direccional important a Barcelona.
30. Vegeu, per exemple, les crítiques del batlle de Sabadell, Antoni Farrés, sobre la temptació *hansètica* de Barcelona de voler convertir-se en una ciutat-estat. *El País*, 12 de juliol de 1990.

entroncaran amb el nou concepte d'espai productiu d'alta tecnologia, d'exigències i impacte medioambiental propers als dels serveis productius. A tot això cal que afegim la localització del campus de la Universitat Autònoma de Barcelona, a la darrera dels seixanta.

El fet de trobar-se en un àmbit territorial urbanitzat, amb localitzacions industrials prèvies en el seu traçat –per exemple, zones com Cerdanyola del Vallès o Rubí–, però amb la major part del sòl no urbanitzada, essencialment agrícola, fa que s'ofereixi com a mitjà propici a la penetració a tall d'espai productiu industrial o de serveis.

La prossecució de la política de potenciació de l'entrada de capital estranger, com a factor clau de la política econòmica del govern central espanyol, així com la nova política del govern autònom, que potencia també aquesta penetració en la nova conjuntura de la integració espanyola a la Comunitat Econòmica Europea, augmenta el valor estratègic d'aquesta zona, ja albirat pel mateix Ajuntament de Barcelona durant l'etapa de vida de la CMB, i especialment mitjançant el Consorci de la Zona Franca, en comprar-hi terrenys amb la finalitat de disposar de sòl industrial per a l'expansió barcelonina.

Les altres preguntes que es plantegen, se centren en l'anàlisi de l'impacte de la xarxa d'autopistes sobre l'espai metropolità barceloní, i sobretot sobre la seva capacitat de reorientació de la dinàmica de localització productiva, industrial i de serveis productius o personals de gran magnitud.

Però immediatament apareix un altre interrogant: quin és el "model" d'ordenació del territori en què recolza el procés actual? Pel que se sap, la fragmentació i l'actuació puntual són les pautes actuals d'actuació. Aquesta manera d'obrar mereixeria una anàlisi crítica i la proposta d'una apreciació global de la problemàtica, almenys en l'àmbit territorial proposat.

Però la influència de Barcelona sobre el territori català no es limita als aspectes de l'activitat econòmica mitjançant la localització de les unitats productives, ni als efectes derivats i indirectes que cada unitat productiva provoca amb les seves necessitats d'activitats complementàries, les quals, al seu torn, exigeixen la producció de nous espais, sinó que també s'estén a la projecció urbanitzadora de la ciutat per mitjà de l'impacte de la mobilitat dels seus habitants pel territori català, en especial com a espai d'oci i de segona residència, particularment al llarg de la costa.

De fet, les poques crítiques que s'han fet contra aquesta capacitat expansiva i influenciadora de Barcelona provenen d'alguns òrgans públics de poder local dels grans municipis del seu entorn, els quals acusen la Ciutat Comtal de centralista i prepotent³⁰.

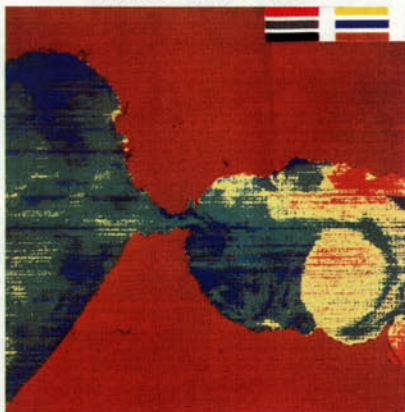
Data de recepció de l'original: 12.90

Joan-Eugeni Sánchez
Professor Titular de Geografia Humana
Universitat de Barcelona

CIUDAD Y TERRITORIO

PRIMAVERA 2/1990 NUMERO 84

NUEVAS TECNOLOGIAS
EN URBANISMO

MAP INSTITUTO NACIONAL DE ADMINISTRACION PUBLICA

EDICION: Instituto Nacional de Administración Pública

DIRECCION, REDACCION Y ADMINISTRACION:

Subdirección General de Estudios y Documentación. INAP.
Santa Engracia nº 7
28010 Madrid
Telf. 4461700. FAX. 5932646

SUSCRIPCIONES: Publicaciones INAP.

c/ Zurbano nº 42
28010 Madrid
Telf. 4106041
Cuatro números anuales – 6000 pts.
Estudiantes – 5100 pts.
Número sencillo – 1500 pts.
Número doble – 3000 pts.
Más 200 pts. de gastos de envío y
6 por 100 de IVA

CONTENIDO

3	PRESENTACION Carmen Gavira	61	NUEVAS PERSPECTIVAS CARTOGRAFICAS PARA LOS AÑOS 90 Jaume Miranda i Canals
5	ALMACENAMIENTO Y TRANSMISION DOCUMENTAL: REDES Y SISTEMAS José María Sánchez Nistal	71	EL CATASTRO: ELABORACION Y USO Antonio Gauchía Hernández
17	LAS FUENTES DE DATOS DEMOGRAFICAS Y SOCIOECONOMICAS PARA EL PLANEAMIENTO Constanza Tobío y José de la Paz Sánchez Montañés	93	EL CATASTRO Y LOS SISTEMAS DE INFORMACION TERRITORIAL DE AMBITO LOCAL Jordi Guimet Pereña
27	NUEVAS TECNOLOGIAS APLICADAS AL PLANEAMIENTO REGIONAL Y URBANO. LAS BASES DE DATOS DE ECONOMIA Y FINANZAS MUNICIPALES José Luis Ostolaza Zaballa	101	INFORMATIZACION DE LOS PLANES DE URBANISMO EN LOS AYUNTAMIENTOS MEDIOS Gonzalo Navarro y Ricardo Mallo
35	IMAGENES Y TECNICAS CARTOGRAFICAS PARA EL PLANEAMIENTO Francis Fourneau	111	EL DISEÑO URBANO ASISTIDO POR ORDENADOR Annie Forgia y Rémy Viard
45	LA TELEDETECCION POR SATELITE Benoit Boissin	123	NUEVOS INSTRUMENTOS DE GESTION Y CONCEPCION DEL ESPACIO URBANO Jean Pierre Peneau
		139	NOTICIAS BIBLIOGRAFICAS